

S:t Ragnhilds Gille

i

Söderköping

ÅRSBOK 1958

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Mats Linderöth, C. A. Levén och
Enoch Kihlström

För artiklarna i denna årsbok svarar
författarna själva

Kapellet vid Renaros

I början av 1500-talet när Hans Brask var domprost i Linköping upplades där — säkerligen på hans initiativ — en liggare, i vilken under ett par decennier infördes en mängd brevavskrifter, längder och anteckningar av vikt för stiftets förvaltning. En av dessa längder har rubriken: 'Capelle non curate', d. v. s. kapell utan själavård. Kapellen uppräknas efter ett geografiskt system börjande i östra Östergötland. Bland dem, som kunna lokaliseras till Söderköpingstrakten är ett, som blott betecknas 'Renaross' utan att det anges av till vilket helgon det var vigt.¹

Sedan tidigare författare blott diffust lokaliserat Renaros till sydväst om Söderköping, bestämde Gösta Franzén, kändaren av Vikbolandets ortnamn, dess läge med hjälp av ett pergamentsbrev i Riksarkivet från 13/1 1433. Där talades om "en ström och kvarnstad emellan Nybbles och Solberga ägo liggande vid Renaross", Franzén drog härav slutsatsen att strömmen var Solberga skval i Storån strax ovan dennas sammanflöde med Hällaån. Rester av dammanordningar funnos där fortfarande. I kamerala handlingar från 1500- och 1600-talen fann han uppgifter om en kvarn där (1558: Renaross; 1686: Remmeross). Namnet betyder 'Renåns utflöde';

¹ Linköpings stiftsbibliotek: Kh 54 s. 109. Volymen brukar oftast kallas 'domkyrkans pappersregister'. Kapellförteckningen har utgivits i tryck fyra gånger. Ett dåligt tryck finns såsom bihang till Rhyzelius *Monasteriologia Sviogothica* (1740), ett annat i Linköpings biblioteks handlingar 1 (1793) s. 99 f. Bättre utgåvor äro Annerstedts i *Scriptores rerum Svecicarum* III:2 (1876) s. 295 f. och Hildebrands i *Sveriges medeltid* III (1898) s. 76 f.

Renån är tydligen ett gammalt namn på Hällåån eller Storåns övre lopp (Nybbleån). Platsen ligger i Drothems sn 4 km VSV Söderköpning.¹

I 'Söderköpings historia' (1948) sammanställer Sven Ljung Franzéns resultat med Elias Wesséns tidigare forskningar om 'Forntida gudsdyrkan i Östergötland'.² Wessén påpekar att Nybbles och Solbergas grannby Närby under 1300-talet hette 'Njärdevi', vilket betecknar ett offerställe för den i Östergötland mycket dyrkade guden Njord eller Njård (Nerthus). Gamla kulturentra utmärkta genom förekomsten av namnen Njärdevi (Mjärdevi) och Ullevi urskiljer han i trakten av Söderköping, Linköping, Skänninge och Vadstena. Östergötlands äldsta städer skulle alltså ha uppstått nära gamla hedniska offerplatser. Ljung gör den rimliga reflexionen att kapellet vid Renaros är en kristen arvtagare till Njårds vi. Men han känner det blott från kapellförteckningen'.³

Av spridda, delvis svåråtkomliga källor kan emellertid en bild av kapellet sammanfogas, som får ett värde utöver det rent lokalhistoriska, emedan så ytterst litet är känt om stiftets medeltida kapell. De äldsta uppgifterna härröra från en grupp brev från 1327—31, vilka, när domkyrkans pergamentsregister upprättades på 1390-talet, infördes där under rubriken "Prebenda Fiullstadh". I det äldsta brevet från 3/1 1327 säljer Rangvald Magnusson till herr Sune Petersson fyra attungar i Nybble jämte kvarnar där samt 1/6 attung i Lunda skog (Lund är en grannby till Nybble). Ätminstone några av vittnena voro Söderköpingsborgare och stadens sigill hänger under. Samma dag godkände Rangvalds arvingar försäljningen. I senare brev lovade Rangvald och de att respektera Sunes rätt att i samråd med biskop Karl testamentera godsen till fromma ändamål.

28/7 1330 infann sig herr Sune på biskopens gård Bro (nu Kungsbro) för att sätta sin avsikt i verket. Han gav en attung samt kvarnarna till Nybble kyrka (ecclesia Nybele) att användas till kyrkoherdens underhåll (mensa curati), två

¹ Några östgötska ortnamn på -os (Nann och Bygd 1936) s. 283 f.

² Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1921, s. 85 ff.

³ Söderköpings historia 1, s. 3 f., 192 f.)

attungar jämte strömmen till Fivelstads prebenda samt en attung till helgeandshuset i Söderköping. Prästen i Nybble ålades att varje vecka läsa två mässor: en i Nybble kyrka för Vår fru, en varhelst han önskade för de dödas själar. Prebendaten i Fivelstads prebenda ålades att varje månad läsa två mässor för de dödas själar. Testamentet beseglades med Sunes, hans brors, en frändes, domkapitlets och Söderköpings stads sigill. Biskop Karl stadfäste det omedelbart i en högtidlig avskrift. Årets därpå utverkad Sune av kung Magnus att de fyra attungarna fingo åtnjuta andligt frälse.¹

Biskop Karl Båt hade 1326 köpt godset Fivelstad nordöst om Vadstena och av dess avkastning inrättat en prebenda i domkyrkan tillägnad den helige Sigfrid, hans hemtrakt Värends skyddshelgon. Till prebendat hade han tydligen utsett prästen i Nybble Sune Petersson. Denne har i sitt testamente velat berika de institutioner, som lågo honom mest om hjärtat. Men han stod vid denna tid alls inte vid sin levnads slut. 1338 uppträder han som domkyrkans syssloman (yconomus) och som sådan verkade han till 1350.

Mot slutet av sitt liv satte han upp ett annat testamente. Detta saknar datering och besegling och måste därför betraktas som kraftlöst. Dess dispositioner ha heller aldrig ålyttis. Det hindrar inte att testamentsutkastet är av visst intresse. Det är nedskrivet på papper, vilket var ett ytterst ovanligt material vid denna tid.² Det visar Sune Petersson som jordägare även i Linköpingstrakten och i socknarna kring Skärkind. Hans dispositioner äro nu helt annorlunda. Alla religiösa institutioner i Linköping, Söderköping och Skänninge få gåvor. Huvudarvingen är domkyrkan, d. v. s. dess byggnadskassa (fabrika), vilken Sune såsom syssloman förvaltade. Den får bl. a. tre attungar i Nybble, medan den fjärde tillfaller helgeandshuset i Söderköping. Nybble kyrka nämnes ej alls, men däremot Trinitatis (S:t Drotten, Drot-

¹ DS IV. 2603—4, 2630, 2758, 2791—2, 2845. Se även E. Nygren: *Registra ecclesie Lincopensis* (Link. bibl:ks handl. Ny serie 3) s. 253 ff.

² De äldsta bevarade svenska pappersbrev äro från 1345 (?), 1351 och 1362. (E. Nygren i *En bok om papper, tillägnad Carl Joh. Malmros* 23/12 1944, s. 117 ff).

hem) som får ett par spannmålsräntor av gods i socknen och vars kyrkoherde och vikarie få penninggåvor.¹

Med tanke på testamentets utförlighet kunna vi vara säkra på att om en Nybble kyrka hade funnits såsom sockenkyrka, skulle den ha nämnts. När nu Drottens kyrka begåvas mer än någon annan, bör det tyda på att Nybble kyrka uppgått i dess socken. Att så åtminstone ett kvartsekel senare var fallet visas av prästens i Torshälla Kristman Källdarssons gåvobrev 2/8 1379 till Vadstena kloster på gods i Loddby, 'Närdevi' och hälften i en kvarn vid bron, som leder till Nybble, vilket allt säges vara beläget i S:t Drottens socken.²

Från mitten av 1300-talet är också ett odaterat testamente av Söderköpingsborgaren Jakob Skrank, vilket intagits i domkyrkans pergamentsregister. Även han är speciellt intresserad av Drottens kyrka. Den får ett gods och likaså dess kyrkoherde; vikarien och klockaren få pengar. Också Nybble kyrka ihågkommes. Den får ett lås för sin port ("Item ecclesie in Nybble seram nuncupatam kirkiolaas"). Men någon präst nämnes inte. Troligen behövde den övergivna kyrkan mer än andra ett lås för sina klenoder.³

Från 1400-talet föreligga veterligen inga uppgifter om kyrkan i Nybble, men däremot några som visa att Sune Peterssons testamente av år 1331 trätt i kraft, varvid S:t Drottens kyrka inträtt i den rätt, som ursprungligen givits Nybble kyrka. 13/1 1433 hölls på begäran av Nybbles ägare en landsyn om "en ström och kvarnstad emellan Nybbles och Solberga ägo liggande vid Renaröos". Det fastslogs att halva strömmen hörde till Nybble. Att dess ägare ville få dombrev på sin rätt förklarar av den följande utvecklingen. En frälseman Sigge Holk och hans hustru hade 1411 bytt till sig Vadstenas gods i Närby. Mellan å ena sidan deras son Håkan Holk å sin bror Strängnäskaniken Magnus vägnar, å andra sidan prebendaten Nils Olofsson och kyrkoherden i S:t Drotten Sune Magnusson uppgjordes 29/5 1434 ett kontrakt. De senare utarrenderade till herr Magnus sina andelar i strömmen mellan Nybble gårde och Solberga mot två tunnor korn

¹ RA: odaterade pappersbrev.

² SRP 1444.

³ RA: A 9 f. 132 r. Det otryckta testamentet omnämnes ofullständigt hos Nygren, a. a. s. 240 f.

ärligen. Den, som nyttjade kvarnen i Solberga, skulle alltså ge detta arrende till dem och deras efterträdare i S:t Sigfrids prebenda och S:t Drottens kyrka.¹ Något senare infördes i domkyrkans pergamentsregister ett inventarium över S:t Sigfrids prebendas gods. I detta kan läsas: "Item in Nyhole prope Renaros una curia de qua 2 mrc cum una försl" (I Nybble vid Renaros en gård av vilken (utgår) 2 mark och en körsla.)²

Först vid 1500-talets början uppträder kyrkan åter, nu degraderad till kapell, dels i den ovannämnda kapellförteckningen, dels i en 20/4 1503 registrerad supplik till påven. "Johannes Petri acolytus Wexionensis perpetuus capellanus Renoroos in parochia Sancte Trinitatis" anhåller om att få mottaga vigning till präst.³ Supplikens är i flera avseenden anmärkningsvärd. Johannes Petri säger sig av sin kaplantjänst vara hindrad att prästvigas, varför han behöver särskilt tillstånd. Han är akolyt, d. v. s. har mottagit den lägsta klerkvigningen, som brukade utdelas till äldre skolarer. Den berättigade till att assistera prästen med 'att hålla ljus och rökelsekar, att ringa i mässklockan samt att frambringa vin och vatten vid mässan'.⁴ Hans befattning vid kapellet måste därför närmast ha varit en sysslomans. Trots sin tjänstgöring vid Söderköping har han mottagit sin vigning av biskopen i Växjö, ev. också gått i skola där.

Den, som besvärade kurian med ett personligt önskemål, bör inte ha varit en alltför obetydlig person. Namn och hemvist göra sannolikt att vi här ha framför oss den mäster Jöns Petri, vilken som Gustav Vasas prokurator var stiftets mäktigaste man under de biskopslösa åren (1527—29) efter Hans Erasks flykt, och som i sitt nit inte drog sig för att beröva Askeby kloster dess klenoder. Vid sitt inträde i domkapitlet 1506 kallas han 'sudercopensis'. En bror var borgare i Kalmar. Nästan på dagen samtidigt med att suppliken beviljades i Rom, utsåg domkapitlet denne man till kyrkoherde i Alseda,

¹ RA perg. 13/1 1433. SD II 1440, SMR 91.

² RA: A 9 f. 170 r.

³ RA: K. H. Karlssons avskrifter ur Vatikanarkivet. Suppliker.

⁴ J. Gallén i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid I (1956).

Östra härads förnämata gäll. Om identitet föreligger måste detta innebära att betänkligheterna mot prästvigningen fått vika, förrän påvens tillstånd anlänt.

De sista vittnesbörderna om kapellets existens äro intimt förknippade med biskopsfogden Hans Larssons räfst efter kyrksilver. Hans Larsson hade 31/5 1534 fått 'fogdebrev på biskopssakerna i Östergötland', d. v. s. gjorts till uppbördsmän av de böter och andra avgifter, som tidigare tillfallit biskopen men nu tillföll kungen. Han innehade tjänsten i två år och förefaller av det följande att döma energiskt ha tillvaratagit sin herres intressen. Källorna för vår kunskap om hans räfst äro tre avskrifter av kvittan i ett kvittensregister från räntekammaren på Stockholms slott, en notis i 1536 års räntekammarbok och ett kvitto som tillhört S:t Drottens kyrka.¹

Det äldsta kvittot i kvittensregistret är daterat palmsöndagen (21/3) 1535 i Kvillinge norr om Norrköping. Där rastade kungen på sin resa mot Stockholm och Hans Larsson passade då på att för hans kamrer Olof Bröms redovisa sin uppörd: 135 mark örtug, en rosenobel, en ungersk gyllen, en skäl, åtta skedar och fem 'båanstenar'. Det är tydligen fråga om böter för brott mot kyrkans lag, således hans ordinarie uppörd. Nästa kvitto, utfärdat i Stockholm 22/7 1535, är av betydligt större intresse. Det är den bekante herr Eskil Mickelsson, som kvitterar Hans Larsson för hans uppörd. Hans hade uppburit en kalk om 26 lod av Staffan Pryss, en annan kalk om 21 lod av Brita Isaksdotter i Söderköping, fem silverskedar om 22 lod av Erik småsven samt en förgylld monstrans om 68 lod av Helga lekamens gille i Söderköping. Staffan Pryss och Brita Isaksdotter hade tagit kalkarna i S:t Ilans kyrka; Erik småsvens silverskedar voro en ersättning för en tredje kalk, som denne tagit i samma kyrka.

S:t Ilans (Egidii) kyrka hade ännu under Hans Brasks sista tid på 1520-talet i likhet med S:t Lars kyrka haft egen

¹ KA: Kammaren, Kvittensregister 1532—44 (f. d. Rött nummer 215); denna källa har utnyttjats, ehuru ofullständigt, av O. Källström i 'Medeltida kyrksilver från Sverige och Finland förlorat genom Gustav Vasas konfiskationer' (1939). KA: RKB 1536 f. 60 v; notisen har framdragits av Källström i 'Medeltida kyrksilver från Östergötland förlorat genom Gustav Vasas reduktion år 1540' (1935). KA: Strödda kamerala handlingar, vol. 76.

kyrkoherde. Men Söderköping var en av de första platser i Sverige, som greps av reformationen, och denna medförde här som i andra städer att antalet sockenkyrkor minskades. Ljung har säkerligen rätt när han (s. 296) hävdar att titeln 'kyrkopräst i Söderköping' buren av Nicolaus Canuti, den senare ordinarius, vid Örebro kyrkomöte 1529 betecknar att staden hade blott en kyrkoherde. Dennes kyrka var S:t Lars. Kvittot 22/7 1535 visar oss S:t Ilans kyrka i dess förfall. Det lutheranska borgerskapet skyndar att 'rädda' dess klenoder. Det var inte några vanliga kyrktjuvar. Staffan Pryss hade varit stadens borgmästare (1520) och hans namn föll kungen närmast in, när han 1524 begärde att Söderköpingsborgarna skulle försträcka honom pengar till Gotlandståget; hans förmåga uppskattades till 1000 mark örtug. Erik småsven hade representerat staden vid riksdagen i Strängnäs, 1529, troligen som borgmästare.¹

Men biskopsfogden har fått nys om vad som försiggick och har hävdad kronans rätt till den övergivna kyrkans klenoder. Stadens främste ha tvingats att återlämna eller ersätta vad de lagt beslag på. Härvid har fogden fått upp ögonen för borgerskapets Helga lekamens gille. Visserligen blevo gillena först 1544 förbjudna, men redan efter 1527 började en slumpvis indragning av deras egendom. Gillet har förlorat den monstrans, i vilken dess helgonrelik förvarats; kanske har den varit placerad i S:t Ilans kyrka. I en registförteckning över brev utfärdade i kungliga kansliet 8/6 1536 omtalas ett 'förläningsbrev för Ake Olsson i Norrköping på en kvarn liggande vid Näva bro, som tillförne legat haver under Helga kors gille i Söderköping.'² Att indragningen av kvarnen stod i samband med Hans Larssons räfst är otvivelaktigt. Med tanke på att förläningsbrevet är utskrivet i Stockholm, att registerna ofta äro föga noggrant gjorda samt slutligen att detta helgakorsgille endast är omtalat här, kan det i hög grad ifrågasättas om inte Helga kors gille är en felskrivning för Helga lekamens gille, vilket ju genom kvittot är något bättre belagt i källmaterialet. Som en belöning för nit i tjänsten kan alltså betraktas ett 18/7 1535 utfärdat 'för-

¹ Ljung, s. 371. Gustaf I:s registratur 1, s. 209 f.

² G I R 11 s. 130, Ljung s. 210.

läningsbrev för Hans Larsson på alla de kyrkolandbor som äro 'emellom wiko' (= på Vikbolandet). Genom denna förläning kom Hans Larssons uppmärksamhet än mer att riktas mot Söderköping.

Det tredje kvittot är daterat 8/1 1536 i Stockholm. Herr Eskil erkänner att han av Hans Larsson mottagit 'något silver han uppburit hade av ett kapell Renaroos och Helge Jöns kapell', tillsammans 123 lod, samt en kalk av Kvillinge kyrka om 20 lod.

'Helge Jöns kapell' kallas i kapellförteckningen 'Beati Johannis in Ramshäll'. Såsom Brillioth påvisat var 'helge Jöns' ett lokalhelgon, mot vars vildvuxna kult Arbogakonciliet 1412 uppdrog åt biskop Knut att inskrida.¹ Liksom kapellet i Renaros har det nu ansetts vara en onyttig hemvist för helgonkult. Varför Kvillinge kyrka mist en kalk undandrager sig däremot vår kännedom.

Till detta kvitto svarar kvittot från S:t Drottens kyrkoarkiv. Här är det Hans Larsson som 29/8 1535 erkänner sig av kyrkvårdarna "till Sancte Drottens och till 'Renaroos kappele' utanför Söderköping" i kyrkoherden Tidemans närvaro ha mottagit 95 lod silver. Av hans kvitto i kammaren kunna vi konstatera att det blott är kapellet, inte sockenkyrkan som fått släppa till sitt silver.²

Slutligen ha vi notisen i 1536 års räntekammarbok. Den lyder: "Item söndagen näst efter ascencionis (28/5) uppburit av Hans Larsson biskopsfogde i Östergötland en monstrans av Länköpings kloster, en kalk av S:te Helene kapell i Söderköping och ett litet stop av gillet emellan vika, vog 18 lödiga mark 7 lod".

'Mellan vika' är Vikbolandets gamla namn, under medeltiden stundom också namnet på Söderköpings prosteri. Troligen är gillet identiskt med det 'brödraskap emellan vika', som omtalas i ett par aktstycken från slutet av 1400-talet.

¹ GIR 10, s. 209.

Brillioth: Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt, s. 327 f. Ljung s. 193 f.

² När vid den stora silverreduktionen 1540 'Trinitatis i Söderköping' fick lämna från sig 391 lod, bör detta helt ha varit kyrkans egna klenoder. Protokollet är utgivet av Källström i hans skrift 1935.

Detta var ett gille för prosteriets präster, som sammanträdde i Vi (Borgs sn) vid Glan.¹

Men vad avses med "S:te Helene kapell i Söderköping"? Källström förklarade 1935 att 'sannolikt föreligger en förvrängning av Sankt Egidius eller Sankt Ilian, av vilket namn även populärformerna Sankt Aelian och Elljans varit i bruk'. Han upprepade samma förklaring 1939. Ljung upptager med tvekan denna teori. Han utlägger Källströms alltför kortfattade förklaring såsom att 'någon med stadens förhållanden mindre känd skrivare' skulle ha uppfattat den raserade kyrkan såsom ett kapell och ha snyggt upp dess namn 'Elian' till Helena.

Denna teori kan inte längre upprätthållas. När man i kammaren 1535 kände till S:t Ilians kyrka, finns det ingen anledning att tro att man året därpå kallade den S:te Helene kapell. De uppgifter Hans Larsson i övrigt lämnade om det redovisade kyrksilvrets proveniens göra ett så vederhäftigt intryck att vi ej ha rätt att antaga förvrängning och missförstånd just här. Namnet Helena på ett i Sverige dyrkat helgon betecknar endera kejsarinnan Helena, Konstantin den stores mor, som enligt legenden återfann Kristi kors, eller den heliga Elin av Skövde. Den förra förekom mera sällan i Sverige — märk dock de unika målningarna i Björsäters kyrka två mil från Söderköping! — den senare var främst ett västgötskt lokalhelgon. Det enda kapell i Söderköping eller dess närhet, som kan ha varit tillägnat någon av dem, är kapellet i Renaros, vars helgon är oss bekant. Men med tanke på att detta kapell alltid omtalas som Renaros och att det kort förut hemsökts på samma sätt, förefaller det inte rådligt att identifiera S:te Helene kapell med Renaros. Det får stå öppet vilket kapell som därmed avsetts; kanske är det ett som undgått att upptagas i kapellförteckningen.

Det har sitt intresse att konstatera gången av Hans Larssons räfst i Söderköping. Våren eller försommaren 1535 var han där en första gång, ingrep mot plundringen av den övergivna S:t Ilians kyrka och utplundrade själv Helga lekamens gille. I slutet av augusti var han tillbaka och lade beslag på

¹ Aktstyckena äro tryckta i Nordén: Norrköpings medeltid s. 183 f. och i Westerlund-Setterdahl: Linköpings stifts herdaminne III s. 280 f.

klenoderna i de onyttiga helge Jöns kapell och Renaros kapell. Vid ett tredje besök vintern eller våren 1536 hemsökte han det tidigare förbisedda (?) S:te Helene kapell samt prosteriets prästgille. De objekt han valde äro typiska för den tid som karaktäriserats som den reformkatolska. Först efter reformationens definitiva genombrott 1540 skulle turen komma till sockenkyrkornas silver och gods.

Det kan tagas för givet att kapellet vid Renaros efter sin utplundring fick förfalla; kanske bröts det ned. Det tycks snart ha fallit i glömska. På de Rogiers detaljerade karta över Nybble by och dess ägor vid 1600-talets mitt finns ingen kapellruin markerad och namnet Renaros förekommer ej. Såsom Franzén påvisat bibehölls det dock länge i jordboken som benämning på kvarnen. I tidens topografiska arbeten om Söderköping av Jöns Pärsson Austronius (1680) och borgmästaren Jöns Cedermark (1691) nämnes Renaros kapell icke trots att kapellförteckningen varit deras källa vid beskrivningen av stadens ecklesiastika förhållanden. Tydligen har namnet Renaros inte haft något att säga dem.

När Magnus Samuel Södersten 1732 disputerade "De Sudercopia", nämnde han bland de försvunna kyrkor som han stött på 'i gamla urkunder och böcker' "Reverentiae, vulg. Reueross-Kappele". Något Reverentiae kapell har aldrig funnits; det är tydligt att Södersten — eller hans lärare professor Asp — i antikvarien Örnhiälms handskrivna diplomatarium funnit en avskrift av kvittot från 1535, vilket något fellästs. Det egendomliga namnet har han fattat som en folkelig förvrängning och han har raskt och fördomsfritt 'återställt' det i dess ursprungliga gestalt.¹

Widgren tog i sin Östergötlandsbeskrivning (1817) upp Reverentiae kapell efter Södersten och på hans auktoritet fortsatte dess överkliga existens ännu ett sekel i Ridderstads arbeten. Det rönt t. o. m. hedern att i den auktoritativa utgåvan av kapellförteckningen i "Scriptores rerum Svecicarum" i en not nämnas såsom eventuell tolkning av Renaros. Med årnas sammanflöde fick det dock aldrig att skaffa.

¹ Söderstens dissertation har i svensk översättning utgivits av S. Ljung i S:t Ragnhilds gilles årsbok 1948. RA (dep.) Örnhiälms dipl. VIII:1405 (Renaros(s) Cappele).

När Franzén återgav namnet Renaros dess hemort, uppfattade han egendomligt nog 'Reverentiæ' alias 'Reueross' som ett annat kapell beläget närmare staden. Först Ljung måtte ha insett sambandet mellan de tre namnen, ty han bevärdigar i 'Söderköpings historia' Reverentiæ ej ens ett omnämmande. Dess skentillvaro hade upphört.

”Brott sitt med kroppsstraff umgälla”

Det i vår tid mycket omdiskuterade ”daltet” med lagbrytare har ingen tradition i folkets medvetande. För bara 50, 75 och 100 år sedan tog domstolar och andra myndigheter i med hårdhandskarna, när det gällde att hävda lagens överhöghet och rättsordningens upprätthållande. Kanske det ibland användes ”större våld” än vad nöden krävde, men i stort sett kunde den laglydige medborgaren räkna på ett effektivare rättsskydd. Som en illustration till myndigheternas hårdföra reaktion också mot smärre ordningsföreseer anföres här en Kungörelse, som borgmästare och råd i Söderköping utfärdade på vårsidan 1868 och som bl. a. upplästes i stadens kyrka den 3 maj nämnda år. Kungörelsen är av följande lydelse:

”Att cho det vara må, som finnas på krogar och allmänna ställen vintertiden sedan kl. 9 och sommartiden sedan kl. 10 om aftonen eller gör oväsande på gator och gränder, slår ut fönster eller på annat sätt förolämpar, vad tid det helst vara må, eller löst finnas vara ute på gatan och ej i rätta ärende stadde, skola genast gripas och i häkte föras samt utom böter enligt lag och Kongl. förordningar, plikta 3 riksdaler och 16 skilling vites bot, eller i brist därav, brott sitt med kroppsstraff umgälla.

Befinnes någon hund ha bitit folk eller fä, skall hunden, som ägaren ej binda eller döda lätit, plikta utom laga bot en riksdaler 32 skilling, skolandes slaktare eller andra vars hundar äta rätt kött eller blod, hava dem alltid bundne. Hundar, som nattetid gå lösa på gator och genom skällande oroa folk, måge saklöst dödas, och ägaren då han därigenom blivit överbevist, plikte som ovan stadgat är.

Hästar, boskap, getter eller får, som å torg och gator befinnas gå lösa, skola av därtill förordnade personer upptagas, och får ägaren inom föreskriven tid av högst tre dygn desamma igenlösa, efter taxa av 16 skilling för ett häst kreatur, 12 skilling för boskaps dito samt 4 skilling för ett får eller get, allt hancomynt, skolandes påkostad föda och andra tillfälliga utgifter särskilt ersättas; men överskrides föreskriven tid komma kreaturen genom offentlig auktion försäljas och beloppet efter avdragne omkostnader tillfalla upptagaren och fattigkassan till hälften vardera.

Vad åter angår svinkreatur, så emedan flera anstalter och författningar till förekommande av deras kringstrykande å torg och gator i staden blivit tid efter annan vidtagne utan att deras vårdande genom ägaren antagande av vallhjon eller på annat föreslaget sätt genom ägaren av kreaturen kunnat vinnas; ty, och i anledning av Kongl. Maj:ts resp. befallningshavandes den 6 april 1797 redan därom meddelade resolution, varder stadens invånare, som äga svinkreatur, vid kreaturens förverkande förbjudne att låta dem utan vård kringstryka å gatorna, det vare sig å vad årstid som helst; och tillfaller halva värdet av kreaturet, som genast å auktion försäljes, upptagaren och den andra hälften stadens fattiga.

Allt översamt körande och ridande på gator eller gränder, förbjudes vid 1 riksdaler 32 skillings vite (den tidens bildrullar och skinnknutar).

Tiggare utan åtskillnad av ålder och kön böra genast fasttagas, näpsas och till sin hemort på socknens därstädes bekostnad försändas, och att de, som bo i staden och befinnas tigga på gatorne eller husen, likaledes böra fasttagas, barnen risas, och föräldrarna, som sådant tillåta, eller själva tigga, med stockstraff beläggas, särskilt som de i kamullspinneriet härstädes hava ständigt tillfälle till förtjänst."

Slutligen säges, att det åligger stadsfiskalen att öva noga tillsyn över att brott mot förordningen beivras.

Posttjuv fik 3 år och 3 månader

I Söderköpings nya Tidning för den 13 mars 1862 läses följande notis, som ytterligare bestyrker den stränghet, varmed lagbrytare behandlades:

"Statkarlen Johan Petter Jonsson, som den 12 januari 1862 förövade poststölden vid den s. k. Fransmans backe här emellan och Norrköping, är av Lösings häradsrätt dömd att för andra resans stöld böta 12.000 riksdaler eller i brist på tillgång till böterna undergå 28 dagars fängelse vid vatten och bröd samt att därefter hållas till straffarbete i 8 år och 3 månader".

I vår tid hade han väl dömts till 3 å 4 månaders straffarbete, kanske villkorligt, trots återfall i tjuvnad.

När Söderköping firade femtioårs- minnet av svensk-norska unionen

Som bekant upplöstes 1905 den av Carl XIV Johan åstadkomna unionen mellan Sverige och Norge. Detta skedde genom den s. k. Karlstadsöverenskommelsen i oktober nämnda år. Unionen blev till den 4 november 1814 och fyllde 50 år 1864. Då firades över hela landet unionsjubileum, kan man kanske kalla det. Också Söderköping var med på ett hörn. I Söderköpings nya Tidning ges följande beskrivning av 50-årsminnets firande:

"Även i detta lilla samhälle firades femtioårsdagen av Sveriges och Norges förening på ett sätt, som ådagalade den allmänna glädjen över de lyckliga följderna av denna förening. Dagens festligheter inleddes med kanonsalut från Ramunders håll kl. 7 på morgonen, och kl. 10 börjades Gudstjänsten i den nästan till trängsel uppfyllda kyrkan, varefter predikans och tacksägelsens slut *Te Deum* avsjöngs under ackompanjement av orgeln och mässingsinstrumenter. Därefter bespisades på stadskassans bekostnad på fattig-arbetshuset de därstädes intagna personerna samt i folkskolehuset alla barn i folk- och flickskolorna till ett antal av 84 (första skolmältiden i Söderköping?). Kl. 2 samlades i källarmästaren Granströms lokal ett större antal av stadens och ortens invånare till subskriberad middag. I fonden av salen vore en vacker dekoration av svenska och norska fanor samt blommor och grönt lövverk anbringade Sveriges och Norges vapen, förenade under en kunglig krona, vilken omgavs av en strålkran, bildad av bajonetter, och på ömse sidor därom sågos på pelare, omvirade av gröna guirlander, Göta lejon, hållande vapen-

skölden med tre kronor samt Norges lejon med sin högt lyftade stridsyx, och musikläktaren, från vilken taffelmusik under måltiden utfördes av "s. k. brunssextetten", bestående av framstående medlemmar av Livgrenadierregementets musikkårer, var även prydd med standarer och fanor samt blommor och grönt. Vid middagen föreslogs av stadens borgmästare skålar, beledsagade av fanfarer, hurrarop och kanonsalut för H. M. Konungen och för det fortfarande beståndet av "Carl XIV Johans storverk; Sveriges och Norges förening". Vid den första av dessa sjöngs folksången och vid den senare utfördes av musiken Du Puy's ståtliga: Carl Johan vår kung. På aftonen var i samma lokal en talrikt besökt och mycket animerad bal. Dagen hugnades med det vackraste väder, och då aftonen inbröt och det höga Ramunders häll hade insvept sig i sin mörka natthimmel, upplystes plötsligt dess hjässa av ett flammande sken, det var en v å r d k a s e, vars gnistrande lågor i den mörka natten syntes vida kring, men det utgjorde icke nu som fordom, en varning för härjande och förstörande fiender, den utgjorde nu ett glädjebud, som bebådade att tvenne ädla folk, efter att alltför länge misstänkt varandra, nu slutit ett trofast fosterbrödralag för att gemensamt värna Skandinaviska halvöns självständighet, att gemensamt arbeta på andlig och materiell utveckling.

Att denna för de båda folken så viktiga förening blev en verklighet, det skall alltid komma att utgöra Carl XIV Johans odödliga ära."

Detta festreferat vittnar om hur relativt allting är i denna omväxlingarnas värld. Unionen upplöstes, men de båda folken blev, sedan striderna kring unionsupplösningen domnat bort, vänner.